

Мирончук Олександр Якович,
кандидат наук з богослів'я,
кандидат філологічних наук, доцент,
декан богословського факультету
та доцент кафедри біблійних та філологічних дисциплін
Київської православної богословської академії

«СВЯТІСТЬ» У БОГОСЛУЖІННІ ТАЇНСТВ СПОВІДІ І ПРИЧАСТЯ (за Требником)

У пропонованій статті подано результати здійсненого богословсько-лінгвістичного аналізу українськомовного тексту (міститься у Требникові) богослужіння таїнств Сповіді й Причастя; виявлено специфіку функціонування номінацій, що ословлюють поняття «святість» та утворюють однойменне лексико-семантичне й асоціативне поле; з'ясовано, що святість – властивість Бога, Який є Джерелом святині й освячення людини під час здійснення церковних таїнств.

Ключові слова: богослужбовий текст, релігійний стиль, святість, Святощі, освячення, Требник, таїнство Сповіді, таїнство Причастя.

У час відродження й розвитку української богословської науки виникає потреба осмислити її базові концепти, зокрема концепт «святість», що зумовлює актуальність відповідного дослідження.

Категорію святості, сакрального, а також шанування святих вивчали й продовжують вивчати вітчизняні та зарубіжні фахівці в царині богослів'я, релігієзнавства, філософії й філології, зокрема Т. П. Вільчинська [Вільчинська, 2008], Т. Б. Дзюбанський [Дзюбанський, 2012], М. Еліаде [Еліаде, 1994], Р. Каюа [Каюа, 2003], П. В. Мацьків [Мацьків, 2007; Мацьків, 2010], М. В. Скаб [Скаб, 2008], Я. Харкевич [Charkiewicz, 2015], П. В. Пасхос [Πάσχος, 1997] та ін.

А втім, дослідники рідко звертаються до богослужбових текстів Православної Церкви як вагомих джерел богословської науки. Саме ці джерела, за словами митрополита Іларіона (Алфеева), – наша живиносна спадщина, яку треба знати і любити. В догматичному аспекті їхнє значення аж ніяк не менше (а можливо, навіть більше) ніж твори святих отців Церкви [Иларион, 2002, с. 222].

Джерела (матеріал) дослідження – молитовний та уставно-вказівковий текст богослужіння таїнства Сповіді й Причастя, розміщений у першій частині Требника, опублікованого у Видавничому відділі УПЦ Київського Патріархату, а саме: Чин святої Сповіді

(с. 73 – 82), Чин Сповіді й Причастя хворого (с. 83 – 94), Молитви після святого Причастя (с. 95 – 99).

Мета дослідження – здійснити лінгвотологічний аналіз українськомовного тексту богослужіння таїнства Сповіді й Причастя та виявити текстові закономірності формування лексико-семантичного й асоціативного поля «святість».

Святість Бога, прославлюваного у Трійці, – одна з Його властивостей. На сторінках Священного Писання Старого Завіту (у книзі Левит) Бог Сам засвідчує Свою святість та закликає і людей досягати цього стану: «Освятуйтеся і будьте святими, бо Я [Господь, Бог ваш] **святий**» (Лев. 11: 44) [Біблія, 2004, с. 114]; «Отже, будьте святими, тому що Я **святий**» (Лев. 11: 45) [Біблія, 2004, с. 114]; «І сказав Господь Мойсеєві, говорячи: оголоси всій громаді синів Ізраїлевих і скажи їм: будьте святими, бо **святий** Я Господь, Бог ваш» (Лев. 19: 2) [Біблія, 2004, с. 124]. Цю об'явлену Богом істину члени Церкви щоразу сповідують під час здійснення богослужінь, зокрема під час відправи таїнства Сповіді, коли промовляють молитви. В аналізованих текстах на це вказують означення *Святий, Пресвятий*, уживані щодо Святої Трійці або Осіб Святої Трійці. Такі означення характеризують також синонімічні поняття, зокрема найменування *Святого Духа*, пор.: **Пресвята Тройце**, по-

милуй нас [...] (Чин святої сповіді) [Требник, 2013, с. 73], (Чин сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 83 – 84, 93]; **Святий Боже, Святий Кріпкий, Святий Безсмертний, помилуй нас** (Чин святої сповіді) [Требник, 2013, с. 73], (Чин сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 83, 92]; *Бо Йому належить усяка слава, честь і поклоніння з Безначальним Його Отцем і з Пресвятим, Благим і Животворчим Його Духом нині і повсякчас, і на віки віків* (Молитва третя [перед Причастям] із чину сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 89]; *Слава Отцю і Сину, і Святому Духові нині і повсякчас, і на віки віків* (Чин святої сповіді) [Требник, 2013, с. 73, 74, 76 – 77], (Чин сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 83, 84, 86, 93, 94]; *Бо Твоє є Царство і сила, і слава, Отця і Сина, і Святого Духа, нині і повсякчас, і на віки віків* (Чин святої сповіді) [Требник, 2013, с. 74], (Чин сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 84, 93]; *Бо Ти еси Бог тих, що каються, і Тобі славу возсилаємо, Отцю і Сину, і Святому Духові, нині і повсякчас, і на віки віків* (Чин святої сповіді) [Требник, 2013, с. 78]; *І я, недостойний ієрей, владою Його, мені даною, прощаю і відпускаю тобі усі гріхи твої в ім'я Отця і Сина, і Святого Духа. Амінь* (Молитва відпущення із чину святої сповіді) [Требник, 2013, с. 82], (Із чину сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 90 – 91]; *Він для нас, людей, і ради нашого спасіння зійшов з небес, і воплотився від Духа Святого і Марії Діви, і став чоловіком* (Із символу віри з чину сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 85]; *І в Духа Святого, Господа Животворчого, що від Отця сходить, що йому з Отцем і Сином однакове поклоніння і однакова слава, що говорив через пророків* (Із символу віри з чину сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 86]; *Бо Ти Бог Милостивий і Милосердний, і Чоловіколюбний, і Тобі славу возсилаємо з Отцем і Святим Духом нині і повсякчас, і на віки віків* (Із чину сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 87]; *І нехай будуть мені ці Святощі [...] на спільність із Духом Святим; в напуття до життя вічного і на добру відповідь на Страшному Суді Твоєму; не на суд і не в осуд* (Молитва друга [перед Причастям] із чину сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 88]; *Бо Ти Бог милості і милосердя, і Тобі славу возсилаємо, Отцю і Сину, і Святому Духові, нині і повсякчас, і на віки віків* (Із чину сповіді й причастя хворого) [Требник,

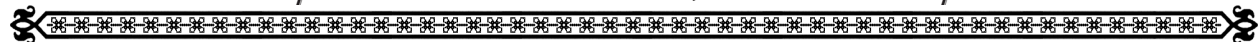
2013, с. 90]; *Не відкинь мене від лиця Твого і Духа Твого Святого не відними від мене* (Пс. 50: 13) [Біблія, 2004, с. 596], (Чин святої сповіді) [Требник, 2013, с. 75].

Контекст функціонування слова *Святий* у молитві до Пресвятої Трійці дає підстави вважати, що ця назва вживається як однослівний перифраз, синонім, виражений субстантивованим прикметником чоловічого роду однини, який позначає Третю Особу Святої Трійці – Святого Духа, напр.: *Пресвята Тройце, помилуй нас; Господи, очисти гріхи наші; Владико, прости беззаконня наші; Святий, зглянься і зціли немочі наші, імені Твого ради* (Чин святої сповіді) [Требник, 2013, с. 73], (Чин сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 83 – 84, 93].

Зі святістю Бога тісно пов'язані такі Його атрибути, як *праведність* і *безгрішність*, що семантично взаємодіють із поняттям «святість» і формують відповідне лексико-семантичне й асоціативне поле, пор.: *Проти Тебе Єдиного я згрішив і лукаве перед Тобою вчинив, отже, праведний Ти у слові Твоєм і справедливий у присуді Твоєм* (Пс. 50: 6) (Чин святої сповіді) [Требник, 2013, с. 75]; *Бо Ти один безгрішний, і Тобі славу возсилаємо, Отцю і Сину, і Святому Духові, нині і повсякчас, і на віки віків* (Чин святої сповіді) [Требник, 2013, с. 79].

Джерелом святині, святості й освячення людини є Бог, а долучитися до цієї святині можна в таїнстві Євхаристії. Це вербалізовано у багатослівних перифразових номінаціях Бога – *Джерело святині, освячення душ наших*, що вживаються як стверджувальні предикати у молитвах, виголошуваних після Причастя – святого Василія Великого та святого Симеона Метафраста, пор.: *Бо Ти еси Хліб життя, Джерело святині, Податель благ, і Тобі славу возсилаємо з Отцем і Святим Духом нині і повсякчас, і на віки віків* (Молитви після Святого Причастя – святого Василія Великого, виголос) [Требник, 2013, с. 96 – 97]; *Бо Ти, Благий, Єдиний еси і освячення душ наших, і світлість, і Тобі, Богові і Владиці, належно славу всі возсилаємо повсякдень* (Молитви після Святого Причастя – святого Симеона Метафраста, виголос) [Требник, 2013, с. 98].

Ім'я Боже як об'єкт освячення у богослужбових текстах ототожнюється з Його носієм – Богом – і функціонує в молитві Господній «Отче наш...». Без цієї молитви не обходиться жодне богослужіння, зокрема таїнства Сповіді

й Причастя. Текст цієї молитви – біблійного походження (див. Мф. 6: 9 – 13; Лк. 11: 2 – 4), але під час здійснення богослужінь вживається її літургичний варіант – із виголосом, який дослівно не відтворює біблійний текст, напр.: *Отче наш, що єси на небесах, нехай **святиться** ім'я Твоє [...]* (Із молитви Господньої з чину святої сповіді) [Требник, 2013, с. 74], (Із молитви Господньої з чину сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 84, 93].

Святість Церкви – одна з її властивостей. Саме в Церкві людина має всі засоби для досягнення стану святості. В таїнстві Покаяння відбувається навернення грішника і його з'єднання зі святою Церквою, адже людина, яка вчиняє гріх, онтологічно не може мати спільності зі святою Церквою і відпадає від неї, пор.: *В Єдину, **Святу**, Соборну і Апостольську Церкву* (Із символу віри з чину сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 86]; *Сам і нині змилуйся над рабом Твоїм (рабою Твоєю) (ім'я), покажи йому (їй) взірець покаяння, дай прощення й відпущення гріхів, прощаючи йому (їй) всякий гріх вільний і невольний; примири і з'єднай його (її) зі **святою** Твоєю Церквою через Ісуса Христа, Господа нашого, що з Ним Тобі належить держава і велич нині і повсякчас, і на віки віків* (Чин святої сповіді) [Требник, 2013, с. 81].

На святість таїнств як благодатних засобів освячення людини в Церкві в аналізованих текстах вказує означування епітетом *святий* назв таїнств, напр.: *Чин **святої** сповіді* [Требник, 2013, с. 73]; *Молитва перед **Святим** Причастям* (Із чину сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 91]; *Молитви після **Святого** Причастя* [Требник, 2013, с. 95]. Зазвичай іменникові назви церковних таїнств утворені від дієслів, що номінують тайнозвершувальні дії святих таїнств, напр.: *сповідати* → *Сповідь*, *причащати* → *Причастя*, *хрестити* → *Хрещення* і т. д.

Свята Церква шанує як святих тих своїх членів, які з благодаті Божої досягнули стану святості, і звертається до них із проханням молитовного заступництва. Передовсім це звертання до Пресвятої Богородиці, напр.: *Молитвами, Господи, всіх **святих** і **Богородиці** Твій мир подай нам і помилуй нас як Єдиний Милосердний* (Із чину сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 94].

Особу Пресвятої Богородиці в аналізованих текстах позначають: 1) однослівні номі-

нації (зазвичай образні), виражені іменниками і субстантивованими прикметниками, *Богородиця, надія, покров, пристановище, утіха, радість, Присноблаженна, Пренепорочна, благословенна, препрославлена, Чиста*; 2) багатослівні номінації *Матір Бога, чесніша від херувимів, незрівнянно славніша від серафимів, спасіння роду християнського, Марія Діва, Богородиця Діва, Пречиста Матір, Пресвятая Владичиця Богородиця, світло затемненої душі, Милостивого Бога Милосердна Мати, Матір Пренепорочна*; 3) підрядні частини складних речень (іноді змодельовані) *Та, Яка без істління Бога Слово породила; Та, Яку величаємо; Та, Яку славлять; Та, Яка відкриває нам милосердя двері; Та, на Яку надіємось; Та, Якою від усякого лиха визволяємося; Та, від Якої Бог тіло прийняв; Та, Яка молить Бога, щоб Він спас душі наші; Та, Якій дякують; Та, Яка сподобляє недостойних бути причасниками Пречистого Тіла і Чесної Крові Сина Її; Та, Яка породила Світло істинне; Та, Яка просвічує мислені очі серця; Та, Яка породила Джерело безсмертя; Та, Яка оживотворяє тих, що через гріх на смерть засуджені; Та, Яка милує і дає жаль і каяття в серці і смирення в думках, і визволення з неволі помислів; Та, Яка сподобляє до останнього зітхання неосудно приймати Пречистих Таїн освячення на зцілення душі й тіла; Та, Яка дає сльози покаяння і визнання, щоб величати й славити Її всі дні життя; Та, Яку величають і славлять всі дні життя; Та, Яка благословенна і препрославлена на віки; Та, Яку кличуть заступницею перед Богом.*

Деякі з перелічених номінацій уточнені прикметниками-означеннями *суцця, Благословенна, Пресвята*, іноді утворюючи багатослівні номінації.

Крім Богородиці та святих загалом, у досліджуваному богослужбовому тексті згадуються окремо чини святих *ангелів* (чини *безплотних*), *пророків*, *апостолів* (означуваних епітетом *премудрі*), до яких звертаються християни із проханням сприяти на шляху до досягнення стану святості.

Наприклад: *Достойно є, і це є істина, славити Тебе, **Богородицю, Присноблаженну і Пренепорочну, і Матір Бога** нашого. **Чеснішу від херувимів і незрівнянно славнішу від серафимів**, що без істління Бога Слово породила, **суццю Богородицю** Тебе величаємо (Чин святої сповіді) [Требник, 2013, с. 82]; *Милосердя двері відкрий нам, **Благословен-****

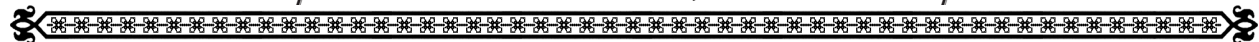
на Богородице, щоб ми, на Тебе надіючись, не загинули, а від усякого лиха Тобою визволили-ся, бо Ти єси **спасіння роду християнського** (Чин святої сповіді) [Требник, 2013, с. 77]; **Він для нас, людей, і ради нашого спасіння зійшов з небес, і воплотився від Духа Святого і Марії Діви, і став чоловіком** (Із символу віри з чину сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 85]; **Бога, що від Тебе тіло прийняв, пізнали ми, Богородице Діво: Його моли, щоб Він спас душі наші** (Із чину сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 87]; **Молитва до Пресвятої Богородиці** (Молитви після Святого Причастя) [Требник, 2013, с. 99]; **Нехай же буде мені Причастя це на радість, здоров'я й утіху, а на страшному і другому пришесті Твоєму сподоби мене, грішного, стати праворуч слави Твоїї молитвами Пречистої Твоїї Матері і всіх святих** (Молитви після Святого Причастя – інша молитва) [Требник, 2013, с. 98]; **Пресвятая Владичице Богородице, світло затемненої душі моєї, надіє, покрове, пристановище, утіху, радосте моя, дякую Тобі, що сподобила мене, недостойного, бути причасником Пречистого Тіла і Чесної Крові Сина Твого** (Молитви після Святого Причастя – до Пресвятої Богородиці) [Требник, 2013, с. 99]; **Ти, що породила Світло істинне, просвіти мої мислені очі серця** (Молитви після Святого Причастя – до Пресвятої Богородиці) [Требник, 2013, с. 99]; **Ти, що породила Джерело безсмертя, оживотвори мене, через гріх на смерть засудженого** (Молитви після Святого Причастя – до Пресвятої Богородиці) [Требник, 2013, с. 99]; **Ти, Милостивого Бога Милосердна Мати, помилуй мене і дай мені жаль і каяття в серці моєму і смирення в думках моїх, і визволення з неволі помислів моїх; і сподоби мене до останнього зітхання неосудно приймати Пречистих Таїн освячення на зміцнення душі й тіла** (Молитви після Святого Причастя – до Пресвятої Богородиці) [Требник, 2013, с. 99]; **І дай мені сльози покаяння і визнання, щоб величати й славити Тебе всі дні життя мого. Бо Ти благословенна і препрославлена еси на віки** (Молитви після Святого Причастя – до Пресвятої Богородиці) [Требник, 2013, с. 99]; **Заступниками перед Тобою кличу всіх святих, чини безплотних, Предтечу Твого, апостолів премудрих, а з ними і Матір Твою Пренепорочну, Чисту** (Молитви після Святого Причастя – святого Симеона Метафраста) [Требник, 2013, с. 98]; **Боже, Спа-**

сителю наш, Ти через **пророка** Твого Нафана дарував відпущення Давидові, що у гріхах своїх покався, і прийняв молитву покаяння Манасії (Чин святої сповіді) [Требник, 2013, с. 77]; **І в Духа Святого, Господа Животворчого, що від Отця сходить, що йому з Отцем і Сином однакове поклоніння і однакова слава, що говорив через пророків** (Із символу віри з чину сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 86].

Функцію назви чину святого також часто виконує субстантивований прикметник святий, що означає агіоантропоніми – власні імена святих, напр.: **Святого Василя Велико-го** (Молитви після Святого Причастя) [Требник, 2013, с. 96]; **Святого Симеона Метафраста** (Молитви після Святого Причастя) [Требник, 2013, с. 97].

Наслідком досягнення стану святості є правдиве святкування і споглядання краси лица Божого, можливість бачити Бога, споглядати Його безпосередньо, а умовою споглядання Бога є чистота серця та відновлення праведного духа, як говорить Священне Писання: **Блаженні чисті серцем, бо вони Бога побачать** (Мф. 5: 8) [Біблія, 2004, с. 1085]; **Серце чисте створи в мені, Боже, і духа праведного віднови в нутрі моєму** (Пс. 50: 12) [Біблія, 2004, с. 596]. Наявні у тексті Біблії характеристики стану святості мотивують відповідні номінації святих у текстах молитов, пор.: **ті, що святкують, і ті, що бачать лица Божого красу несказанну**, напр.: **І так, проживши це життя в надії на життя вічне, вічний осягнув спокій, де не вмовкає голос тих, що святкують, і насолода безмежна тих, що бачать лица Твого красу несказанну** (Молитви після Святого Причастя) [Требник, 2013, с. 96].

Досягнення стану святості людиною в аналізованому богослужінні позначають такі дієслівні словосполучення: **осягнути вічний спокій, бути сином світла, стояти праворуч слави Божої, бути оселею Духа Єдиного**, у яких реалізовані семи 'спокій', 'вічність', 'синівство', 'світло', 'слава Божа', 'оселя Божа', напр.: **І так, проживши це життя в надії на життя вічне, вічний осягнув спокій, де не вмовкає голос тих, що святкують, і насолода безмежна тих, що бачать лица Твого красу несказанну** (Молитви після Святого Причастя) [Требник, 2013, с. 96]; **Молитви їх [святих] прийми, Христе мій Милосердний, і сином світла слугу Твого вчини** (Молитви після Святого Причастя – святого Симеона

Метафраста) [Требник, 2013, с. 98]; *Нехай же буде мені Причастя це на радість, здоров'я й утіху, а на страшному і другому пришестьі Твоєму сподоби мене грішного стати праворуч слави Твоєї* молитвами Пречистої Твоєї Матері і всіх святих (Молитви після Святого Причастя – інша молитва) [Требник, 2013, с. 98]; *Учини мене оселею Твого Духа Єдиного, а вже не оселею гріха; щоб після причастя від мене, як від дому Твого і як від вогню, втікали злочинець всякий і всяка недоля* (Молитви після Святого Причастя – святого Симеона Метафраста) [Требник, 2013, с. 97 – 98].

Мовний образ стояння праворуч походить із євангельської притчі про Страшний суд (див. Мф. 25: 31 – 46) [Біблія, 2004, с. 1114], а слава Божя на мові богослів'я часто ототожнюється із Самим Богом, з Його діями, енергією, які людина може відчувати, споглядати й пізнавати.

Богословські засади іменування святого як оселі Святого Духа містяться в Першому послання святого апостола Павла до коринфян: *Хіба ж не знаєте, що ви – храм Божий і Дух Божий живе у вас? Якщо хто зруйнує храм Божий, того покарає Бог: бо храм Божий святий, а цей храм – ви* (1 Кор. 3: 16 – 17) [Біблія, 2014, с. 1279 – 1298].

Реалізуючи цю апостольську настанову, християни беруть участь у таїнстві Євхаристії, що є запорукою святості та засобом освячення душевних і тілесних сил людини уже тут, на землі, і звертаються в молитвах подяки після святого причастя до Бога та Його святих, які самі вже досягли цього стану, щоб вони допомагали увійти в цей стан і якомога довше його зберігати, напр.: *Владико, Господи Ісусе Христе, Боже наш, Єдиний, що маєш владу прощати людям гріхи, прости як Благий і Чоловіколюбний усі мої провини свідомі й несвідомі; і сподоби мене неосудно причаститися Божественних і найславніших, і пречистих, і животворчих Твоїх Таїн не на муку, не на примноження гріхів, але на очищення й освячення, й запоруку майбутнього життя й Царства, на оборону й допомогу, і на поборення супротивників, і на знищення многих моїх провин* (Молитва перша [перед Причастям] із чину сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 87]; *І нехай будуть мені ці Святощі на зцілення і очищення, і просвічення, і збереження, і спасіння, і освячення* душі і тіла; на відігнання всякої примхливої думки і лукавого

вчинку, і діла диявольського, що через розум діє в суглобах моїх; на сміливість і любов до Тебе; на виправлення життя і певність; на збільшення чесноти й звершеності; на сповнення заповідей; на спільність із Духом Святим; в напуття до життя вічного і на добру відповідь на Страшному Суді Твоєму; не на суд і не в осуд (Молитва друга [перед Причастям] із чину сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 88]; *Але, Владико Чоловіколюбний, що заради нас помер і воскрес, і дарував страшні ці й животворчі Тайни на благо й освячення* душ і тіл наших, дай, щоб вони і мені стали на зцілення душі й тіла, на відігнання всякого супротивника, на просвітлення очей серця мого, на спокій душевних сил моїх, на віру неосудну, на любов нелицемірну, на сповнення премудрості, на додержання заповідей Твоїх, на примноження Божественної Твоєї благодаті і Царства Твого осягнення; щоб, цим усім у **Святині** Твоїй збережений, завжди пам'ятав я благодать Твою і вже не для себе жив, а для Тебе, нашого Владика і Благодійника (Молитви після Святого Причастя) [Требник, 2013, с. 95 – 96]; *Ти, що дав мені Тіло Своє добровільно на поживу, Ти, вогонь, що палиш недостойних, не спали мене, Творче мій. Але пройми члени мої, всі суглоби, нутро, серце. Спали терня провин моїх, душу **освяти**, думки очисти; суглоби разом із кістками зміцни; п'ять чуттів моїх просвіти* (Молитви після Святого Причастя – святого Симеона Метафраста) [Требник, 2013, с. 97]; *[...] і сподоби мене до останнього зітхання неосудно приймати Пречистих Таїн **освячення** на зцілення душі й тіла* (Молитви після Святого Причастя – до Пресвятої Богородиці) [Требник, 2013, с. 99]. У тексті названих молитов функціонує слово *Святиня* як позначення стану святості (див. вище).

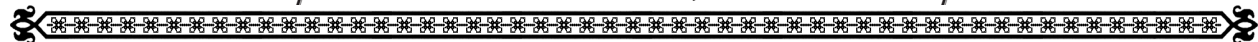
Семантика святості оприявлена в назвах євхаристійних Тіла і Крові Христових, що подаються і споживаються як хліб і вино. Відповідну номінативну функцію виконують лексема *Святощі* та фразеологізовані багатослівні конструкції *святі Тайни; Святе Причастя; Чесне і Святе Тіло і Кров Господа і Бога, і Спаса нашого Ісуса Христа; Святі Дари; Тіло Святе [Господа Ісуса Христа, Бога нашого], а також пречисті і небесні Дари; Пречисте Тіло [Господа] і Чесна Кров [Господа]; Пречисті Тайни; пречисті і животворчі Тайни*, у яких слова *prechistий, небесний, чесний, животвочий* є контекстуальними синонімами до слова *свя-*

тий, пор.: *І нехай будуть мені ці Святощі на зцілення і очищення, і просвічення, і збереження, і спасіння, і освячення душі і тіла [...]* (Молитва друга [перед Причастям] із чину сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 88]; *Дякую Тобі, Господи Боже мій, що Ти не відкинув мене грішного, а сподобив стати учасником Святощів Твоїх* (Молитви після Святого Причастя) [Требник, 2013, с. 95]; *Благаю Тебе, Благий і Чоловіколюбний, охорони мене покровом Твоїм в тіні крил Твоїх і даруй мені аж до останнього мого зітхання з чистою совістю причащатися Святощів Твоїх на відпущення гріхів і на життя вічне* (Молитви після Святого Причастя – святого Василія Великого) [Требник, 2013, с. 96]; *І якщо хворий сповідався перед тим, то священник причащає його Святих Таїн* (Із чину сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 90]; *Нехай не на суд і не в осуд буде мені причастя Святих Твоїх Таїн, Господи, а на зцілення душі й тіла* (Із молитви перед Святим Причастям із чину сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 92]; *Молитва перед Святим Причастям* (Із чину сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 91]; *Молитви після Святого Причастя* [Требник, 2013, с. 95]; *Причащається раб Божий (раба Божа) (ім'я) Чесного і Святого Тіла і Крови Господа і Бога, і Спаси нашого Ісуса Христа на відпущення гріхів своїх і на життя вічне* (Із чину сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 92]; *Якщо священника просять прийти зі Святими Дарами для причастя хворого вдома, тоді він бере часточку запасних Дарів у дарохранильницю, яку вішає собі на ший під епитрахілем, а також вино, і з непокритою головою (якщо холодно – то у скуфії) іде до хворого і там на чисто застеленому столі розстеляє воздух і вливає в чашу вино, опустивши туди часточку Дарів, прикриває це ілітоном* (Чин сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 83]; *Тіло Твоє святе, Господи Ісусе Христе, Боже наш, нехай буде мені на життя вічне і Кров Твоя чесна – на відпущення гріхів* (Молитви після Святого Причастя – інша молитва) [Требник, 2013, с. 98]; *Дякую Тобі, що сподобив мене недостойного причаститися пречистих Твоїх і небесних Дарів* (Молитви після Святого Причастя) [Требник, 2013, с. 95]; *Знаю, Господи, що я недостойно причащаюся Пречистого Твого Тіла і чесної Твоєї Крові [...]* (Молитва друга [перед Причастям] із чину сповіді й причастя

хворого) [Требник, 2013, с. 88]; *Ще вірую, що це саме є Пречисте Тіло Твоє і це саме є Чесна Кров Твоя* (Із молитви перед Святим Причастям із чину сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 91]; *[...] і сподоби мене неосудно причаститися Пречистих Твоїх Таїн на відпущення гріхів і на життя вічне* (Із молитви перед Святим Причастям із чину сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 91]; *Владико Христе Боже, Царю віків і Творче всього, дякую Тобі за все добре, що подав мені, і за причастя пречистих і животворчих Твоїх Таїн* (Молитви після Святого Причастя – святого Василія Великого) [Требник, 2013, с. 96]; *Пресвятая Владичице Богородице, [...] дякую Тобі, що сподобила мене, недостойного, бути причасником Пречистого Тіла і Чесної Крові Сина Твого* (Молитви після Святого Причастя – до Пресвятої Богородиці) [Требник, ч. 1, 2013, с. 99]; *[...] і сподоби мене до останнього зітхання неосудно приймати Пречистих Таїн освячення на зцілення душі й тіла* (Молитви після Святого Причастя – до Пресвятої Богородиці) [Требник, 2013, с. 99].

Слово *Причастя*, крім назви дії й назви таїнства, також вживається ще й на позначення істинних Тіла і Крові Христових, що подаються і споживаються в цьому таїнстві, напр.: *Нехай же буде мені Причастя це на радість, здоров'я й утіху [...]* (Молитви після Святого Причастя – інша молитва) [Требник, 2013, с. 98].

Окрім прославлених Богом і шанованих Церквою святих як прикладів для наслідування, наставником у духовному житті людини в земних умовах на шляху досягнення святості має бути священник. Він і сам повинен іти цим шляхом, і вести за собою довірену йому Богом паству. До цього має спонукати передовсім те, що сема 'святість' наявна у внутрішній формі слів *священник*, *священнослужитель*, а також у відповіднику грецького походження *ієрей*, які позначають пастиря овець Христових, напр.: *Священник: Господи Ісусе Христе, Сину Бога Живого, Пастирю і Агнче, Ти взяв гріхи світу, двом винуватцям дарував і грішниці прости гріхи її; Сам, Владико, полегши, відпусти і прости гріхи, беззаконня, провини вільні й невольні, що їх учинили ці раби Твої, свідомо чи несвідомо, чи через переступ та неслухняність, чи як люди, що, тіло маючи і на світі живучи, дияволом були спокушені, чи то словом, чи то ділом, чи то свідомо, чи несвідомо, чи порушили слово*

священника, чи під клятвою священника були, чи під свою анафему підпали або під клятву були підведені (Чин святої сповіді) [Требник, 2013, с. 78 – 79]; **Священик** має бути поважним і спокійним, бо він – слуга Божий (Чин святої сповіді) [Требник, 2013, с. 80]; **Потім священник** дає сповіднику настанову на дальше життя (Чин святої сповіді) [Требник, 2013, с. 81]; **Після цього сповідник** схиляє голову, а **священик** читає молитву (Чин святої сповіді) [Требник, 2013, с. 81]; **Обов'язково** треба дізнатися про особу сповідника, бо по-різному розпитується **священнослужитель** чи мирянин, юнак чи старий, чоловік чи жінка (Чин святої сповіді) [Требник, 2013, с. 80]; **Господь і Бог наш Ісус Христос** благодаттю і щедротами Свого чоловіколюбства нехай простить тобі, чадо (ім'я), всі гріхи твої. І я, недостойний **ієрей**, владою Його, мені даною, прощаю і відпускаю тобі усі гріхи твої в ім'я Отця і Сина, і Святого Духа. Амінь. (Молитва відпущення із чину святої сповіді) [Требник, 2013, с. 82], (Із чину сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 90 – 91]; **Священик** одягає фелонь і звершує чин, як нижче вказано (Чин сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 83]; **Після сповіді священник** промовляє молитву (Чин сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 90]; **Священик** причащає хворого, промовляючи (Чин сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 92]; **Після причастя священник** промовляє (Чин сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 92]; **Священик** виголошує відпуст того дня (Чин сповіді й причастя хворого) [Требник, 2013, с. 94] та ін.

У досліджуваних текстах функціонують лексеми *сповідник* і *сповідниця*, що позначають осіб, які визнають свої гріхи перед Богом і каються в них у таїнстві Сповіді, напр.: *І так священник старанно випитує сповідника чи сповідницю, одне за одним, про всі можливі гріхи його (її), милосердно й спокійно приймає відповідь на кожне запитання* (Чин святої сповіді) [Требник, 2013, с. 80]; *Потім священник дає сповіднику настанову на дальше життя* (Чин святої сповіді) [Требник, 2013, с. 81]; *І обов'язково треба належно підкреслити, щоб сповідник міцно тримався віри православної, щоб завжди ходив до своєї церкви і не шкодував пожертв на неї, щоб частіше сповідався й причащався і щоб любив свій рідний народ, свої рідні звичаї та свою рідну мову*

(Чин святої сповіді) [Требник, 2013, с. 81]. Значення названих слів перебувають поза лексико-семантичним й асоціативним полем «святість», оскільки вони не номінують: 1) новозавітних святих чоловічої / жіночої статі загалом, які постраждали і зазнали мук за віру, але, на відміну від *мучеників / мучениць*, залишилися живими і померли власною смертю (родове поняття); 2) новозавітних святих чоловічої / жіночої статі з мирян, які постраждали і зазнали мук за віру, але, на відміну від *мучеників / мучениць*, залишилася живими і померли власною смертю (видове поняття) [Мирончук, 2014, с. 66].

Отже, святість, праведність і безгрішність – властивості прославленого у Святій Трійці Бога – Отця, Сина і Духа Святого, Який є Джерелом святині й освячення людини, а також святе ім'я Його. Досягнення стану святості можливе у Святій Церкві завдяки участі у благодатних засобах освячення – святих таїнствах, зокрема в таїнствах Сповіді й Причастя. Помічниками на цьому шляху й молитовними заступниками є святі, які вже досягли цього стану і є для нас взірцями для наслідування. Йдучи цим шляхом, і ми зможемо разом з ними істинно святкувати і бачити лица Божого красу несказанну.

До складу лексико-семантичного й асоціативного поля «святість» в аналізованих текстах богослужінь таїнств Сповіді й Причастя (за Требником) належать:

- прикметник *святий* у відповідних граматичних формах роду, числа й відмінка у субстантивній функції, що вживається на позначення: а) третьої Особи Святої Трійці – Святого Духа (як контекстуальний синонім), б) прославлених Богом та визнаних (канонізованих) і шанованих Церквою святих осіб духовного світу й людей, зокрема Пресвятої Богородиці, ангелів, пророків, апостолів та ін. (*Святий, святі*), а також виконує функцію назви чину святого (*святий Василій Великий, святий Симеон Метафраст*);

- прикметники *святий* та *пресвятий* у відповідних граматичних формах роду, числа й відмінка в атрибутивній функції;

- іменникові номінації, означувані названими вище препозитивними і постпозитивними епітетами, та їх контекстуальні синоніми, що вживаються на позначення: а) Бога в трьох Особах (*Пресвята Тройце*), б) Осіб Пресвятої Трійці (*Святий Боже, Святий Крпінкий,*

Святий Безсмертний, Святий Дух, Пресвятий і Благий, і Животворчий Дух, Дух Святий), в) Церкви як зібрання вірних християн (Свята Церква), г) назв таїнств та священнодій цих таїнств (свята сповідь), а також речовин таїнств (Святе Причастя, Святі Тайни, Святе Тіло і Кров Господа і Бога, і Спаса нашого Ісуса Христа, Святі Дари, Тіло святе), г) Матері Божої (Пресвята Владичиця Богородиця);

- прикметник премудрий, що виконує функцію епітета до назви чину святих апостолів (апостолів премудрих);

- прикметники праведний і безгрішний, що виконують атрибутивну функцію щодо Бога (Ти один безгрішний, праведний Ти у слові Твоїм);

- багатослівні перифразові номінації Бога (Джерело святині, освячення душ наших);

- усталена двослівна номінація третьої особи Святої Трійці (Святий Дух);

- дієслова святитися, освячувати у формах відповідних граматичних категорій та керовані ними іменники, що номінують ім'я Боже, душу;

- іменникова номінація ім'я Боже як об'єкт свячення;

- іменники, що позначають назви чинів святих, зокрема Богородицю, ангелів (херувими, серафими), пророків, апостолів і всіх святих;

- однослівні іменникові та прикметникові одиниці (зазвичай образні), що номінують Божу Матір (Богородиця, надія, покров, пристановище, утіха, радість, Присноблаженна, Пренепорочна, благословенна, препрославлена, Чиста);

- багатослівні номінації Богородиці (Матір Бога, чесніша від херувимів, незрівнянно славніша від серафимів, спасіння роду християнського, Марія Діва, Богородиця Діва, Пречиста Матір, Пресвятая Владичиця Богородиця, світло затемненої душі, Милостивого Бога Милосердна Мати, Матір Пренепорочна);

- багатослівні номінації Богородиці які мають характерну займенникову форму означальних підрядних речень, утворених за моделлю: Та, Яка без істління Бога Слово породила; Та, Яку величаємо; Та, Яку славлять; Та, Яка відкриває нам милосердя двері; Та, на Яку надіємось; Та, Якою від усякого лиха звільняємося; Та, від Якої Бог тіло приймає; Та, Яка молить Бога, щоб Він спас душі наші; Та, Якій дякують; Та, Яка сподобляє недостойних бути причасником Пречистого Тіла і

Чесної Крові Сина Її; Та, Яка породила Світло істинне; Та, Яка просвічує мислені очі серця; Та, Яка породила Джерело безсмертя; Та, Яка оживотворяє тих, що через гріх на смерть засуджені; Та, Яка милує і дає жаль і каяття в серці і смирення в думках, і визволення з неволі помислів; Та, Яка сподобляє до останнього зітхання неосудно приймати Пречистих Таїн освячення на зцілення душі й тіла; Та, Яка дає сльози покаєння і визнання, щоб величати й славити Її всі дні життя; Та, Яку величають і славлять всі дні життя; Та, Яка благословенна і препрославлена на віки; Та, Яку кличуть заступницею перед Богом.

- прикметники, що означають іменник Богородиця – суцзя, Благословенна, Пресвята, утворюючи подекуди багатослівні номінації;

- двослівна перифразова номінація ангелів (чини безплотних);

- власні імена святих (Василій Великий, Симеон Метафраст);

- багатослівні номінації святих загалом як тих, що святкують, і тих, що бачать лиця Божого красу несказанну;

- дієслівні словосполучення осягнути вічний спокій, бути сином світла, стояти праворуч слави Божої, бути оселею Духа Єдиного, у яких реалізовані семи 'спокій', 'вічність', 'синівство', 'світло', 'слава Божа', 'оселя Божа';

- іменники освячення, святиня, що позначають дію або стан, який буває внаслідок участі в Євхаристії;

- іменник Святощі, що номінує євхаристійні Тіло і Кров Христові, а також фразеологізовані багатослівні конструкції святі Тайни; Святе Причастя; Чесне і Святе Тіло і Кров Господа і Бога, і Спаса нашого Ісуса Христа; Святі Дари; Тіло Святе [Господа Ісуса Христе, Бога нашого], пречисті і небесні Дари; Пречисте Тіло [Господа] і Чесна Кров [Господа]; Пречисті Тайни; пречисті і животворчі Тайни;

- контекстуальні синоніми до слова святий – пречистий, небесний, чесний, животворчий;

- іменники священник, священнослужитель, ієрей, що називають видимого здійснювача таїнств Сповіді й Причастя та інших богослужінь та священнодій.

У перспективі варто застосувати запропоновану в цій статті методику богословсько-лінгвістичного аналізу, моделювання і структурування лексико-семантичного й асоціативного поля «святість» із залученням текстів інших жанрово-стильових різновидів.

Джерела:

Біблія, 2004

Біблія : книги Священного Писання Старого та Нового Завіту : в українському перекладі з паралельними місцями та додатками / [пер. Патріарха Філарета (Денисенка)]. – К. : Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1407, [9] с.

Требник, 2013

Требник : у 2 ч. – К. : Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Ч. 1. – 590, [2] с.

Література:

Вільчинська, 2008

Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII – XVIII ст. : монографія / Т. П. Вільчинська. – Тернопіль : Джура, 2008. – 424 с.

Дзюбанський, 2012

Єдин свят : біблійні, богословські та історичні аспекти розуміння святості у християнському житті / Тарас Б. Дзюбанський. – К. : Дух і літера, 2012. – 135, [1] с.

Иларион, 2002

Православное богословие на рубеже эпох / епископ Керченский Иларион (Алфеев). – К. : Дух і Літера, 2002. – 535, [1] с.

Каюа, 2003

Людина та сакральне / Роже Каюа ; [пер. з фр.]. – К. : Ваклер, 2003. – 232, [24] с.

Мацьків, 2007

Концептосфера Бог в українському мовному просторі / Петро Мацьків. – К. ; Дрогобич : Коло, 2007. – 330 с.

Мацьків, 2010

Субконцепт *священне місце* в біблійному тексті / Петро Мацьків // Науковий вісник Чернівецького університету. Романо-слов'янський дискурс. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2010. – Вип. 509 – 511. – С. 117 – 120.

Мирончук, 2014

Назви чинів святості в історії релігійного стилю української мови : дис. ... канд. філол. наук : 10. 02. 01 / Мирончук Олександр Якович ; НАН України, Ін-т укр. мови. – Київ, 2014. – 250 арк.

Скаб, 2008

Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери / М. В. Скаб. – Чернівці : Рута, 2008. – 560 с.

Элиаде, 1994

Священное и мирское / Мирча Элиаде ; пер. с фр., предисл. и коммент. Н. К. Гарбовского. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 144 с.

Charkiewicz, 2015

Kult świętych w Kościele prawosławnym : teologia, historia, formy, typologia / Jarosław Charkiewicz. – Warszawa : Warszawska Metropolia Prawosławna, 2015. – 448, [32] с.

Πάσχος, 1997

Άγιοι οι φίλοι του Θεού : εισαγωγή στην αγιολογία της ορθοδόξου εκκλησίας / Π. Β. Πάσχου. – 2η έκδ. – Αθήνα : Αρμός, 1997. – 322, [4] σ.

Oleksandr Yakovych Myronchuk,

PhD in Theology,

candidate of philological sciences,

Dean of the Faculty of Theology

and assistant professor of biblical and philological sciences of

Kyiv Orthodox Theological Academy

«HOLINESS» IN WORSHIP SACRAMENTS OF CONFESSION AND COMMUNION

(On Missal)

This article presents the results of the carried out theological and linguistic analysis of Ukrainian-language text (contained in the Missal) divine sacraments of Confession and Communion; The specific operation of nominations that explain the term «holiness» of the same name and form lexical-semantic and associative field; it was found that sanctity is the property of God Who is the Source of the sanctuary, and the sanctification of man during the sacraments.

Keywords: *liturgical text, religious style, holiness, holy things, sanctification, Missal, the sacrament of Confession, the sacrament of Communion.*